

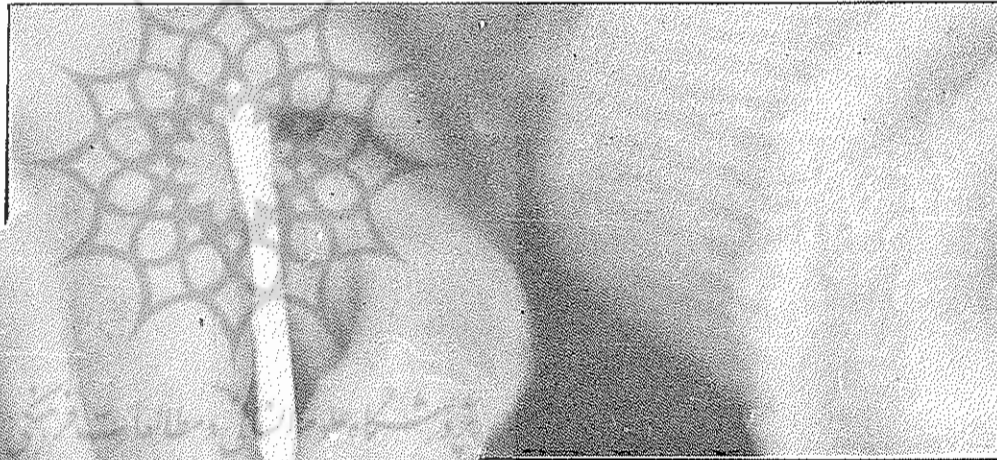

مقاله نویسی

حسین عماد افشار*

مقاله در لغت به معنی گفتار، مبحث سخن، قول و فصلی از کتاب یا رساله آمد و فرهنگ معین یکی از معانی این کلمه نوشته‌های دانسته که در باره موضوع نویسند و در توضیح آن افزوده است: «غالباً نوشته‌های که برای درج در روزنامه و مجله تهیه شود»

مقاله نویسی به شیوه جدید و به صورتی که امروز در زبان و ادبیات فارسی معمول است سابقه چندانی ندارد و قدمت آن در کشور از نیمه دوم قرن سیزدهم هجری قمری فراتر نمی‌رود.

آغاز کار مقاله نویسی را باید مقارن چاد و نشر روزنامه دانست. در واقع روزنامه و مقاله همزادانی هستند که در یک زمان به وجود آمد و در بستر روزگار پرورش یافته‌اند، تا جایی که شنیدن کلمه مقاله لفظ روزنامه یا مجله به‌عده متبادر می‌شود. گویی این دو باهم ارتباده دائمی و ناگسستنی دارند.

در کشورهای باختری نیز آغاز کار مقاله نویسی به سبک کنونی با اوایل قرن هفدهم میلادی - که نخستین نشریه‌های دوره‌ها کشورهای اروپایی انتشار یافتند - مقارن است.^(۱) در این مرحله مقاله نویسی چندان رونق نداشت و آنچه به رشته تحریر در می‌آمد، زبانه تبلیغاتی حکومت‌های خودکامه وقت بود، اما در مرحله دوم که عصر مطبوعات عقیدتی و سیاسی است با انقلاب انگلستان (۱۶۸۸ - ۱۶۸۹) آغاز می‌شود و تا پیروزی جنگ‌های استقلال آمریکه و انقلاب کبیر فرانسه در اواخر قرن هیجده ادامه می‌یابد، در خشانترین دوران نگارش

● در باره ضرورت نگارش مقدمه در مقاله جای تردید وجود دارد. اگر چه در برخی از نوشته‌ها مانند گزارش فنی و اداری رسالات و تالیفات و تصنیفات آوردن مقدمه تا حدود زیادی ضروری است، اما نمی‌توان یک مقاله نویس را ملزم ساخت که مقاله خود را حتماً با مقدمه‌ای آغاز کند.

لغهای تند و آتشین از طرف روزنامه‌نگاران به بار می‌آید. در همین دوره بود که مطبوعات با ره‌گیری از آزادی بیان، حافظ دموکراسی معرفی شدند تا جایی که «ادموند مورک» فیلسوف و سیاستمدار انگلستان نامه‌نگاران را مخاطب قرار داد و گفت:

«آقایان شمار رکن چهارم دموکراسی هستید»^(۲)
در مرحله سوم که از دهه چهارم قرن نوزدهم از می‌شود، اریساب مطبوعات و بویژه اله‌نویسان به کار سودمند و تا حدی مؤثر پیش ادامه دادند. اگر چه کارشناسان امر و اهل علم، این دوره را فاقد آوازه و اعتبار و نقش اجتماعی مرحله قبلی می‌دانند و معتقدند که از تاریخ به بعد، مطبوعات به صورت یک فعالیت تاریخی در آمده و دست روزنامه‌نگاران انقلابی و رندگان عقاید خاص سیاسی از آن کوتاه شده است، با این وجود، هنوز تصور عمومی بر این است که استوار است که مطبوعات نقش خود را عنوان رکن چهارم دموکراسی همچنان ایفا می‌کنند و می‌توانند در بسیاری از موارد به یاری مردم بشتابند و رسالت خود را در دفاع از حق عدالت بر عهده گیرند.

کوشش پیگیر و مداوم نویسندگان در اوایل قرن بیستم، می‌تواند شاهد صادقی بر این مدعا باشد. زیرا در همین دوره، بخصوص بعد از جنگ جهانی اول که بیم و هراس گرسنگی همه را فرا گرفته و ترس از بیماریهای گوناگون، باب از دیدگان مردم ربوده بود این قلم‌ستان متعهد و دل‌سوز و یاریگران افراد جامعه شدند که با نگارش مقاله‌های تند و آتشین تشار کتابهای سودمند، دردهای مردم را گوش مسئولان امر می‌رسانند. و بار سنگین ختیه‌ها ورنجهای درماندگان و بیچارگان را بر ش می‌کشیدند و با امید دادن به دل افسرده‌ن، بر زخم‌هایشان مرهم می‌نهادند و در همه ضاع و احوال، باز گو کردن دردها ورنجهای مردم را جزء اساسیترین وظایف نویسندگی دانستند.

در هر صورت چنانکه گذشت، فرهنگ معین ناله را نوشته‌های دانسته است که برای درج در ز نامه یا مجله تهیه شود. اگر چه جای درج ناله‌ها اغلب روزنامه‌ها یا مجلات است، اما در جرات و مطالب روزنامه‌ها منحصر به مقاله نیست، بلکه نوشته‌های دیگری از قبیل خبر، گزارش، تفسیر و حتی آگهی نیز برای چاپ در روزنامه‌ها و مجلات تهیه می‌شود که نمی‌توان نام آنها را مقاله نهاد. معمولاً مقاله به آن گونه‌ای نوشته‌ها اطلاق می‌شود که هدف نویسندگی آن

بررسی یکی از مسایل علمی، ادبی اجتماعی، اخلاقی و جز آنها باشد و بخواهد با پژوهش دقیق و دقت در جوانب امر، موضوعی را با اثبات رساند یا آن را نفی کند.

انواع مقاله اگر چه مقاله‌ها انواع گسترده و گوناگونی از نوشته‌ها را در بر می‌گیرند و هر یک از مسایلی که انسان در زندگانی فردی و اجتماعی با آن روبروست، می‌تواند موضوع مقاله‌ها و نوشته‌های بی‌شماری باشد، اما به طور کلی می‌توان مقاله‌ها را به سه دسته نسبتاً متمایز: تحقیقی، اجتماعی و انتقادی تقسیم کرد و هر یک را جداگانه مورد بحث قرار داد،

۱- مقاله تحقیقی - با اینکه همه انواع مقاله‌ها بر پایه تحقیق و بررسی استوار است، اما گونه‌های از مقاله‌ها را تحقیقی می‌نامند که صرفاً پس از تحقیق و بررسی همه جانبه به شیوه‌های علمی تهیه شود و در آن آخرین نتایج به دست آمده از یک پژوهش معین مورد بحث قرار گیرد. هر گاه طبیب، گیاه‌شناس، ادیب، مورخ، روان‌شناس یا هر شخص دیگری که در یکی از رشته‌های علوم و فنون دارای تخصص است، به موضوع جدید و کشف تازه‌ای برخورد که قابل طرح در محافل علمی و ادبی و غیره باشد، دست بسه تحقیق می‌زند و نتیجه مطالعات خود را به صورت مقاله‌ای منتشر می‌کند تا مورد استفاده اهل فن قرار گیرد.

قاعدتاً تهیه و تنظیم چنین مقاله‌هایی در حد کسانی است که در یکی از رشته‌های علوم و فنون به درجه کمال رسیده باشند. «هوراس» غزلسرای بزرگ لاتین می‌گوید: نویسندگان باید موضوعهایی را برای نوشتن اختیار کنند که متناسب با اطلاعات و استعداد‌های آنان است و آنگاه آنها را کاملاً مورد بررسی قرار دهند.

هر گاه نویسندگی چنین مقاله‌های اصول لازم در تحقیق را کاملاً رعایت کند و به مسایلی از قبیل یافتن نکته یا نکته‌هایی بدیع در موضوع توجه داشته باشد و مطالب را به صورت استدلالی و با حجت‌های منطقی بیان نماید و از استناد به حدت و گمان اجتناب ورزد می‌تواند از پژوهش خود نتیجه مطلوب را بگیرد و در عین حال که به عالم علم و ادب خدمت شایسته‌ای می‌کند، از ثمرهای مادی و معنوی آن نیز برخوردار شود.

۲- مقاله اجتماعی - مقاله‌های اجتماعی چنانکه از نامش پیداست در باره موضوعاتی از قبیل امور تربیتی، وضع خانواده‌گی، مطالب اخلاقی و به طور کلی مسایلی که به نحوی از انحاء با جامعه ارتباط دارد، نگارش می‌یابند

چون انسان در اجتماع زندگی می‌کند، بناچار با بسیاری از مسایل اجتماعی در برخورد است و همین برخورد همواره اندیشه و ذهن او را به خود مشغول می‌دارد. از آنجایی که هر کس به مقتضای نوع تربیت، وضع خانواده، شغل، میزان معلومات و عوامل دیگر، از دیدگاه خاص خود به مسایل اجتماعی می‌نگرد بنا بر این ممکن است، یک امر اجتماعی در نظر فردی مفید و قابل قبول باشد و در نظر شخص دیگری زیان آور و نامناسب جلوه کند. از همین جاست که در بسیاری از مسایل اجتماعی، برخورد آرا و عقاید پیش می‌آید و هر گروهی که طرفدار نظریه معینی است،

کوشش می‌کند، نحوه تفکر و کیفیت برداشت خود را در آن مورد با اقامه دلایل و آوردن شواهد به گروه مخالف بقبولاند و نظر خود را بر کرسی بنشانند. در این گونه از مقاله‌ها، وضع عموم مردم، روابط آنان با یکدیگر، مشکلات زندگی، ناهمواریهای اجتماعی، تضادها، تبعیضها، بیدادگریها و مطالبی از این قبیل، مورد بحث نویسندگان قرار می‌گیرد و آنان را وامی‌دارد که به تجزیه و تحلیل چنین مسایلی بپردازند و نظرات خود را برای افراد جامعه ابراز دارند. در مقاله‌های اجتماعی اگر مربوط به موضوعهای علمی یا امور مربوط به جامعه باشد، از روش مشاهده و تجربه استفاده کند و اگر با موضوعهای ادبی و تاریخی ارتباط پیدا کند، از مطالعه بهره می‌گیرند.^(۳)

۳- مقاله انتقادی - مقاله‌های اجتماعی اغلب با انتقاد ملازمه دارد، زیرا وقتی نویسنده‌ای از فضیلتها سخن می‌گوید، به ذکر مفاسد اخلاقی و ردیاتهام می‌پردازد و آنگاه که برای ارشاد جامعه به راه ترقی و تکامل، از قلم خود مسد مسایلی می‌گیرد،

دردها و نقطه‌های ضعف را نیز نشان می‌دهد و زمانی که اصول و روشهای صحیح را مورد تأیید قرار می‌دهد خواه ناخواه از شیوه‌های ناصواب هم سخن به میان می‌آورد و لاجرم در بسیاری از مسایل اخلاقی و رسوم و عادات غلط اجتماعی دست به انتقاد می‌زند و افراد اجتماع را از کارهای درست و نادرست آگاه می‌سازد و در هر حال چراغی فراراه آنان می‌دارد تا صحیح را از سقیم باز شناسند و خوب و بد را از هم تشخیص دهند و همه امور را با مقیاس و میزانی درست بسنجند.

اختصاصات مقاله‌نویسان - پیش از آنکه درباره ویژگیهای مقاله‌نویسان سخنی به میان آوریم، باید به یک اصل پذیرفته شده در جوامع

بشری اشاره کنیم و آن، این است که از دیرباز افراد جامعه برای نویسندگان و شاعران رسالتی قائل شده و معتقد بوده‌اند که همه هنرمندان به اجتماع خویش تعلق دارند و باید حکم وظیفه و اخلاق در آثار خود خواستها و نیازهای مردم را همچون آینه منعکس سازند و ضمن آنکه در راه دادن آگاهیهای لازم و بیدار ساختن جامعه خویش گامهای مؤثر برمی‌دارند، مردم را در جهت تحقق امیدها و آرمانهای عمومی یاری دهند. در این میان بدون تردید روزنامه‌نگاران، مخصوصاً نویسندگانی که درباره مسایل مختلف علمی، ادبی، اجتماعی، اخلاقی و جز آن قلم می‌زنند و در طریق حفظ حقوق و آزادیهای مردم قدم برمی‌دارند، از مقام بالا و والایی برخوردارند. به همین دلیل نیز سطح انتظارات و توقعات جامعه از آنان بیش از دیگران است. بنابراین هر مقاله‌نویس باید واجد شرایط و دارنده خصوصیتی باشد تا بتواند رسالت خود را در هدایت جامعه به نحو مطلوب انجام دهد و در کار خویش توفیق یابد.

مقاله‌نویسان باید نخست، از موضوع مورد بحث، اطلاعات کافی داشته باشند و باتسلط کامل به مسئله، مطلب بنویسند تا از نوشته خود نتیجه مطلوب بگیرند. طبیعی است که بدون داشتن آگاهیهای لازم دست زدن به نگارش مطلبی، جز سرافکنندگی و بی‌اعتباری حاصلی نخواهد داشت.

دوم اینکه مقاله‌نویس باید احساس آزادی کند تا بتواند باطمینان و بدون تشویش خاطر، مسئله‌ای را مورد بحث و بررسی قرار دهد. آنگاه که نویسنده‌ای دست به نوشتن مقاله‌ای می‌زند چه از نظر شیوه نگارش و چه از جهت اینکه مبادا مورد تمسخر دیگران قرار گیرد یا خشم و غضب این و آن را برانگیزد، کوچکترین نگرانی پیدا کند، قادر نخواهد بود، رسالت خود را بدرستی انجام دهد.

سوم اینکه نویسنده باید به آنچه می‌نویسد، اعتقاد کامل داشته باشد و مطلب را با صداقت و صمیمت مورد بحث قرار دهد تا سخن از دل برآمده او لاجرم بردل نشیند.

چهارم آنکه نویسنده باید در همه احوال عفت کلام را حفظ کند و پاز دایره اصول و موازین اخلاقی بیرون نهد. از بکار بردن کلمه‌های رکیک و ناشایست و دور از ادب پرهیز کند. ناسزاگویی و توهین به دیگران را روا ندارد. از غرض‌ورزی نسبت به شخص یا گروه خصاصی اجتناب ورزد و همواره انصاف و مروت را

● در متن که اساسی‌ترین قسمت مقاله و در حقیقت حاوی پیام نویسنده است، باید به تجزیه و تحلیل و توجیه و تفسیر مسئله پرداخت و موضوع را با اقامه دلایل روشن و قابل قبول به اثبات رسانید .

درمدنظر قرار دهد.

تردید نیست که تملق و چاپلوسی و مجیز کسی یا گروهی گفتن نیز از اعتبار و اهمیت نوشته می‌کاهد و آن را درنظر خوانندگان حقیر و بی‌مقدار جلوه می‌دهد.

عناصر تشکیل‌دهنده مقاله مؤلفان شیوه نگارش برای مقاله چهار رکن قائل شده و گفته‌اند هر مقاله باید از چهار عنصر موضوع، مقدمه، متن و نتیجه تشکیل شود.

درباره موضوع همین قدر می‌توان گفت که عنوانهای مقاله‌ها ممکن است یک کلمه باشند. مانند: جنگ، صلح، امید، طوفان، فساد، امنیت، احتیاج و مانند آنها.

یا از دو کلمه تشکیل شوند مثل درد کار، مرگ گرگ، پول و شیطان، راه راست، کباب غاز و... موضوع مقاله را نیز ممکن است گروهی از کلمه‌ها تشکیل دهند مانند: طوفان در سرزمینهای مغرب، بزرگترین مرد جهان، از دفتر خاطرات یک الاغ، یک شب در شانگهای، نقش سینما در جامعه و امثال آنها همچنین امکان دارد که موضوع مقاله یک جمله خبری، پرسشی یا امری باشد کلمه خبری مثل شبی که محمد(ص) به پیامبری رسید، خورشید همیشه

زیر ابر
نمی‌ماند. راه
راست گم شدن
ندارد.

جمله پرسشی مثل
برای رسیدن به خود کفایی
چه باید کرد؟ کدام راه را انتخاب
کنیم؟ به کجا می‌رویم؟
جمله امری مثل بخند تا دنیا بر تو بخندد.

چنان رو که رهروان رفتند. دریاب ضعیفان را در وقت توانایی.

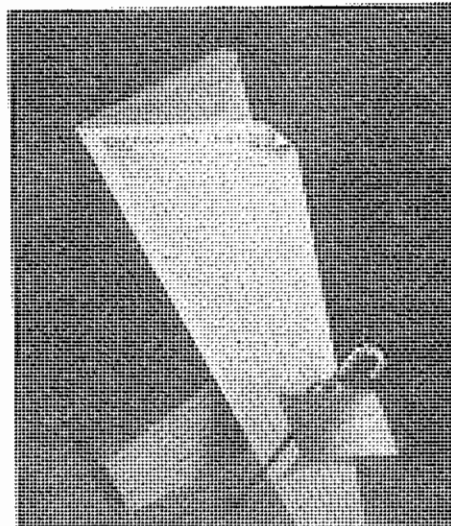
اما درباره ضرورت عنصر دوم یعنی نگارش مقدمه در مقاله جای تردید وجود دارد. اگر چه در برخی از نوشته‌ها مانند گزارش فنی و اداری رسالات و تألیفات و تصنیفات، آوردن مقدمه تا حدود زیادی ضروری است، اما نمی‌توان یک مقاله نویس را ملزم ساخت که مقاله خود را تماماً با مقدمه‌ای آغاز کند. هر گاه مقدمه مربوط به تعریف کلمه یا کلمه‌هایی باشد که موضوع مقاله است، می‌توان برای آن محملی تراشید اما در غیر این صورت، ضرورتی ندارد که مقاله با مقدمه‌ای همراه باشد. چه بسا که اجبار نویسنده به آوردن مقدمه، سبب انحراف وی از مسیر اصلی نوشته، باشد و آزادی عمل در نگارش را از وی سلب کند.

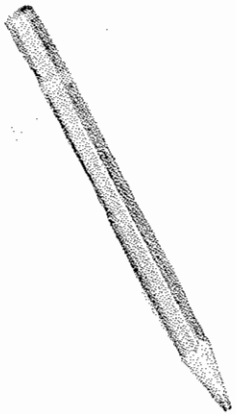
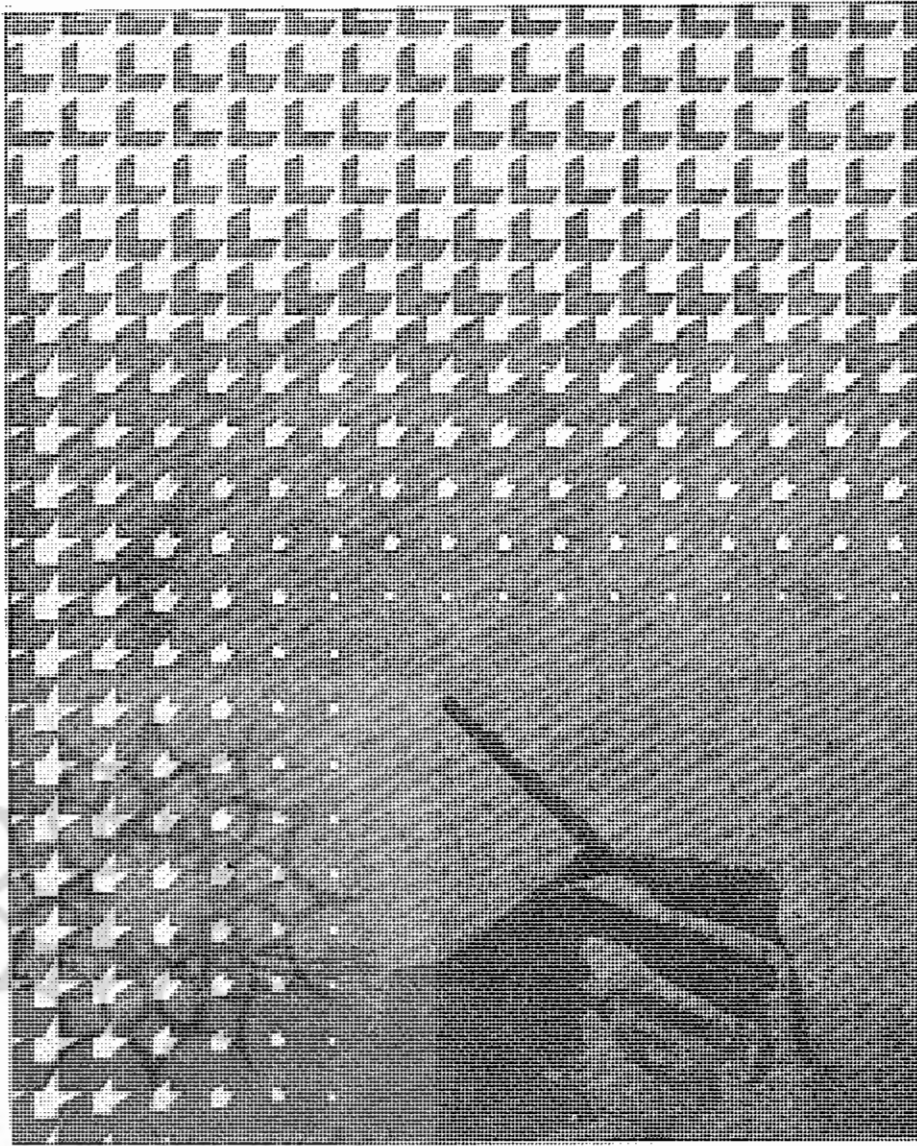
این امر را باید به ذوق و سلیقه نویسنده وا گذاشت تا اگر مقتضی می‌داند برای مقاله خود مقدمه‌ای بنویسد و در غیر این صورت، بدون هیچ درآمدی وارد مطلب شود.

در متن که اساسی‌ترین قسمت مقاله و در حقیقت حاوی پیام نویسنده است، باید به تجزیه و تحلیل و توجیه و تفسیر مسئله پرداخت و موضوع را با اقامه دلایل روشن و قابل قبول به اثبات رسانید.

نتیجه‌گیری هم در مقاله چندان مورد توجه نیست. بیشتر مواقع نویسندگان مسلط، پیام خود را در متن به نظر خوانندگان خود می‌رسانند و نتیجه‌گیری و قضاوت را به عهده خود آنان وامی‌گذارند. اما در این مورد هم می‌توان مقاله را با کلمات قصار یکی از بزرگان دین و دانش یابیتی از شاعری معروف که مؤید نظر نویسنده باشد، پایان داد.

اهل فن و متخصصان امر، برای مقاله نویسی

بیشتر مواقع نویسندگان مسلط، پیام خود را در متن به نظر خوانندگان خود می‌رسانند و نتیجه‌گیری و قضاوت را به عهده خود آنان وا می‌گذارند.

تمام رسم می‌کنند مانند نیش نگار، دم‌نگار و امثال آنها. و اما لازمه استفاده از وسایل منوی برخورداری از وقت، صبر، استقامت، فراست، تکنسنجی، و باریک‌بینی است. (برای آگاهی بیشتر از این مطالب و روش علوم طبیعت به کتابهای فلسفه و منطق بویژه منطق و فلسفه تألیف دکتر علی‌اکبر سیاسی چاپ کتابخانه این‌سینا بیست و دوم رجوع فرمایید.)

۱- نخستین روزنامه منظم به زبان انگلیسی در اواخر سال ۱۶۴۰ میلادی در آمستردام منتشر شد (دکتر تالمعارف فارسی تألیف دکتر مصاحب و همکاران چند اول ص ۱۱۱۸)

۲- برای آگاهی بیشتر از مراحل سه گانه روزنامه نگاری در کشورهای باختری به کتاب روزنامه‌نگاری تألیف آقای دکتر کاظم معتمدنژاد چاپ سوم ص ۴۵۸ رجوع فرمایید.

۳- هر پژوهشی را می‌توان از سه طریق دیدن، پرسیدن و خواندن انجام داد. نخستین را در اصطلاح روش تحقیق مشاهده می‌نامند و آن عبارت است از به کار بردن دقیق حواس و تکریش به دیده تأمل در طبیعت برای آگاهی صحیح از عالم خارج. پژوهش از راه مشاهده سریعترین و مطمئنترین راه برای به دست آوردن اطلاعات است. چه مشاهده و تجربه اساس دانش بشری شمرده می‌شود و آدمی به باری آن بسیاری از مجهولات را کشف کرده است. برای اینکه مشاهده علمی به صورت درستی انجام پذیرد باید محقق از چند وسیله مادی و معنوی سود جوید. وسایل مادی ممکن است طبیعی یا مصنوعی باشند. وسایل طبیعی عبارتند از: حواس ظاهره که الزاماً باید دقیق، سالم و ورزیده باشند. بنابراین چشم و گوش محبوب برای تحقیق از راه مشاهده مناسب نیست. وسایل مصنوعی که باید در اختیار محقق باشد، سه نوع است:

۱- آلات و ادواتی که حد و عمل حواس را گسترش می‌دهند و برد آنها را بیشتر می‌کنند مانند دوربین، ذره‌بین، تلفن یا میکروفون و وسایلی از این قبیل.
۲- ابزاری که بر دقت مشهودات حسی می‌افزایند مانند گرماسنج، هواسنج و برق‌سنج.

۳- ابزاری که قائم مقام محقق واقع می‌شوند و امور مورد مطالعه را با دقت

ل به مرحله‌ای شده‌اند که در پایان مقال آنها را مختصار می‌آوریم و بقیه مسایل را به ذوق سلیم مرمین و ممارست نویسندگان این راه می‌گذاریم. مراحل مورد بحث عبارتند از:

دقت نظر در موضوع و تفکر در اطراف

یادداشت رؤوس مطالب.

تنظیم یادداشتها.

نوشتن بندها.

اصلاح مقاله.

پاکنویس.

خواندن پاکنویس.

ذکر منابع و مأخذ.

● حسین عمادافشار، مدرس گروه ارتباطات اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی است.